

Praktické techniky zapojení dětí do rozhodovacích procesů

*Metodika pro odborníky pracující s dětmi
(pracovníky NNO: psychology, sociální pracovníce,
etopedy, speciální pedagogy a další)*

Krizové centrum pro děti a rodinu
v Jihočeském kraji, z.ú.

ICELAND
LIECHTENSTEIN
NORWAY

eea
grants

Zlata Knetlová

Praktické techniky zapojení dětí do rozhodovacích procesů.

Metodika pro odborníky pracující s dětmi (pracovníky NNO: psychology, sociální pracovníce, etopedy, speciální pedagogy a další)

Ilustrace: Eva Máčová

Jazyková a grafická úprava: Pavlína Lojíková

Vydalo: Krizové centrum pro děti a rodinu v Jihočeském kraji, z.ú.

Jiráskovo nábřeží 1549/10, 370 04 České Budějovice

Tel. +420 387 410 864, pomoc@ditevkrizi.cz, www.ditevkrizi.cz, IČ: 26641283

Rok vydání: 2016

Metodika zahrnuje praktické zkušenosti pracovníků Krizového centra pro děti a rodinu v Jihočeském kraji, z.ú. a také vychází ze spolupráce Krizového centra s organizací Lumos.

Metodiku ani její části není možné bez souhlasu organizace Krizové centrum pro děti a rodinu, z.ú. šířit, kopírovat nebo využívat k jiným účelům než k přímé práci s klienty.

Metodika je financována grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska.

Obsah

ÚVOD	4
CÍL A SMYSL ZAPOJOVÁNÍ DĚTÍ	5
Největší omyly týkající se rozhovoru s dětmi	5
Proces práce s dítětem	5
<i>Postup</i>	<i>5</i>
<i>Co je důležité sdělit dítěti (od 10, 12 let):</i>	<i>6</i>
<i>Jak prakticky realizovat rozhovor s dítětem, pokud dítě nezná odborníka.....</i>	<i>6</i>
KDY LZE A JE VHODNÉ ZJIŠŤOVAT NÁZOR DÍTĚTE	7
Na co si dát pozor	7
NÁSTROJE A TECHNIKY KE ZJIŠŤOVÁNÍ NÁZORU DĚTÍ	8
Komunikační krabice.....	9
Koleje	10
Tabulka aktivit	12
Smajlíkové kartičky – pexeso	13
Má cesta k rozhodnutí	14
Smajlíková cesta	15
Vzkazy ve městě.....	16
Moje setkání	17
Další inspirace	17
<i>Zakouřilová</i>	<i>17</i>
<i>LUMOS, Sheffkids.....</i>	<i>17</i>
Zdroje.....	18
Přílohy.....	19
Poznámky.....	22
O Krizovém centru	23
O autorce	23

ÚVOD

V této metodice jsme pro Vás připravili soubor praktických technik zjišťování názoru dítěte na rodinnou problematiku. Než tyto techniky použijete, je nutné pečlivě zvážit, zda a jak je možné dítě do rozhodování zapojit! Proto je více než nutné, aby koordinátor případu nejdříve zmapoval rodinnou situaci a naplánoval způsob spolupráce odborníků (NNO, popř. OSPODu). Tomuto tématu se podrobně věnujeme v metodice *Kdy dítě (ne)zapojovat do rozhodovacích procesů v rodinných záležitostech*. Je nutné, aby koordinátor případu rodiny tyto skutečnosti věděl a mohl se efektivně rozhodnout, jakým způsobem s rodinou pracovat a jak a proč dítě zapojovat. Znalosti o vedení případu a praktickém plánování práce s rodinou přináší úsporu času a sil odborníků, prevenci komplikací a hlavně hájení zájmu dítěte, s čímž také souvisí prevence zneužití výpovědi dítěte ve sporech rodičů.

Velkou inspirací pro nás bylo osobní setkání s českou pobočkou organizace Lumos (<http://czech.wearelumos.org>), kterou založila v Anglii J. K. Rowlingová. Tato organizace se věnuje právě zjišťování názorů dětí. S laskavým svolením pana Racka (ředitele pobočky v ČR) jsme do naší metodiky zařadili některé techniky inspirující se jejich metodami.

Inspirativní pro nás bylo též setkání s organizací Amalthea, z.s., která se též zabývá tématem zapojování dětského názoru do rozhodovacích procesů.

CÍL A SMYSL ZAPOJOVÁNÍ DĚTÍ

Cíl a smysl zapojování spočívá v umožnění dětem aktivně se podílet na tvorbě důležitých rozhodnutí, která se jich týkají. Dále z toho vyplývá i benefit pro dospělé – umožňuje jim podívat se na situaci očima dětí.

Když jsme se na skupině pro dospívající ptali náctiletých, co by si přišť v rozvodovém procesu představovali jinak, opakovaně říkali: „Aby se to vše rozhodlo rychle. Hlavně aby to bylo rychle jasné, jak to bude. Bylo hrozné být uvnitř konfliktů.“ A na dotaz na jejich postavení v rozhodovacím procesu říkali: „Pro mě bylo nejdůležitější, aby rodiče zůstali zpátky dohromady, nechtěl jsem, aby šli od sebe, nechtěl jsem si vybírat, každého jsem měl rád jinak. To nejde rozhodnout.“

Největší omyly týkající se rozhovoru s dětmi

- Děti vždy mluví pravdu a jsou upřímné.
- Děti si umí vždy říci, co potřebují.
- Děti neumí vytvářet manipulace.
- Děti nejlépe ví, co je pro ně dobré.
- Kdyby se dítěti dělo něco špatného, určitě to někomu řekne.
- Děti se snadno přizpůsobují novým situacím.
- Děti nepotřebují moc informací o tom, proč se jich ptáme.
- Na dítěti je poznat, když lže.

Proces práce s dítětem

Pro zjištění názoru dítěte je klíčové navázat s ním vztah a zajistit atmosféru bezpečí. Vytvoření vztahu důvěry je nezbytné proto, aby se dítě mohlo otevřeně vyjádřit.

Děti předškolního věku často posuzují vztah k rodičům na základě aktuálního zážitku a ne zejména podle svých aktuálních dětských potřeb. Nejsou schopné vidět a posoudit dopad celkového rozhodnutí na svou budoucnost. Častá je také tendence dětí v tomto věku přičítat vinu za cokoliv sobě, což opět souvisí s jejich vývojově přirozeným egocentrismem.

Postup

1. vytvoření atmosféry důvěry a bezpečí
2. navázání dobrého vztahu
3. zmapování aktuálních a specifických potřeb dítěte a případných překážek
4. uspokojení těchto potřeb
5. eliminace či respektování překážek
6. zmapování ochoty vyjádření se k názoru na situaci např. rozvodu
7. vyjádření se k řešené situaci

Co je důležité sdělit dítěti (od 10, 12 let):

- Kdo bude dělat rozhodnutí – soud, nebo rodiče.
- Kdy by mělo být rozhodnutí uděláno.
- Zpětná vazba – jak jeho názor přispěl k výsledné podobě rozhodnutí, kdy a od koho se dozví, jak to dopadlo.
- Dítěti popravdě vysvětlit o co v rozhovoru jde, jakým způsobem jeho názor bude využit a jaký bude přínos jeho názoru – ve skutečnosti docela malý, protože soudce přihlíží i k názorům dospělých a jejich výchovným kompetencím, jejich prostředí, které můžou jemu jako dítěti nabídnout. Případně jejich dohodě, nebo nedohodě.
- V tom případě – pokud to podle odhadu rodičů směřuje spíše k nedohodě, vysvětlit dítěti, že mohou být nařízeny ještě znalecké posudky a bude s ním mluvit ještě další osoba (odborník), která zároveň dává i nějaké kreslení, nebo obrázky, nebo třeba dotazník, to uvidí, to záleží na každém znalci.
- Je potřeba ujistit dítě, že tohle rozhodování je hlavně věcí rodičů a potom soudce; ono se k tomu může vyjádřit, ale nemůže čekat, že soud to rozhodne podle něj!
- Jak se dozví výsledek – asi od rodičů – bude určený harmonogram, kdy je s matkou, kdy s otcem.
- Možná i edukace a ubezpečení dítěte – soud se snaží podle všech zjištěných informací rozhodnout spravedlivě – skoro vždy vymezí nějaký čas s matkou a nějaký s otcem – nemusí se bát, že by o jednoho z rodičů přišel.
- Při zjišťování názoru dítěte – informovat a pravdivě sdělit, že soud má více názorů a podkladů, které bere v potaz (matky, otce, jejich možnosti se dál starat)... a to dá všechno dohromady. „To, že řekneš, jak to chceš, neznamená, že to tak dopadne, ale u soudu to zazní a všichni včetně pana soudce o tom budou vědět. Rozhodují rodiče a ti když se nedohodnou, jako vaši, tak rozhodne soudce.“

Jak prakticky realizovat rozhovor s dítětem, pokud dítě nezná odborníka

- 1) Zajistit vhodný prostor. Ideálně se jedná o prostor, které dítě má rádo, popř. je mu místo známé a cítí se v něm bezpečně. Vhodné je sjednat si s institucemi, kam dítě dochází, prostor, kde může být s dítětem realizován rozhovor. Místnost by měla odpovídat potřebám dítěte (např. do jedenácti let prázdná herna, družina, kde jsou přítomné hračky a věci, které vám pomohou v navazování vztahu).
- 2) Informovat dítě. Ideálně se v praxi osvědčilo, pokud před samotným rozhovorem neutrální, ale důvěryhodná osoba (učitelka, vychovatelka, vedoucí kroužku atd.) dítěti vysvětlí, kdo a kdy za ním přijde, kde to bude probíhat a co bude náplní setkání (takovýto pokyn by měl pracovník OSPOD předat dotyčné osobě napsané na listu papíru). To, jak situaci vysvětlí dítěti osoba, která je dítěti blízká, je velmi důležité. Situace toho, že se setká s cizí osobou, která se ho bude na něco ptát, je pro dítě velmi stresující a naším cílem musí být dítěti situaci ulehčit (aby se cítilo co nejlépe).
- 3) Dítě separujeme z kolektivu velmi nenápadně, aby se jej ostatní děti nevyptávaly na onu neočekávanou situaci, až se dítě z rozhovoru vrátí. Ideální je dítě připravit na to, že někam zajde během přestávky samo (u větších dětí), u menších dětí paní učitelka dítě nejlépe o přestávce nenápadně odvolá. Učitelka se může s dítětem domluvit na tom, že až ho požádá o pomoc, bude se realizovat rozhovor. V této fázi by dítě již mělo mít od paní učitelky informace i o tom, jak dlouho asi to bude trvat, jakým způsobem se má vrátit mezi ostatní děti a co může říci spolužákům, kdyby se ptali. Tato příprava s paní učitelkou by měla probíhat v bezpečných podmínkách (bez přítomnosti třetích osob v klidných prostorech bez rušivých vlivů, např. kancelář nebo místnost, kde se bude realizovat rozhovor).
- 4) Některým dětem může pomoci, když během rozhovoru tato neutrální blízká osoba dítěte bude u rozhovoru přítomna. Dítě by mělo mít možnost si i tuto variantu vybrat.

5) První cílem pracovnice OSPOD je navázat důvěru dítěte a poskytnout informace, které budou korespondovat ideálně s informacemi, co dostalo od důvěrné osoby. Srozumitelné informace by měly dítěti poskytnout dostatek informací o tom, co se děje, proč a co to v budoucnu ovlivní/neovlivní, kdo všechno se o rozhovoru dozví a proč. Dítě by mělo mít možnost rozhovor odmítnout a mělo by mu být vysvětleno, co se bude dít, když se odmítne o tématu bavit.

6) Rozhovor či práce s technikou.

7) Rozhovor o tom, jak a kdy, popř. od koho se dítě dozví výsledek.

KDY LZE A JE VHODNÉ ZJIŠŤOVAT NÁZOR DÍTĚTE

- Rozvodové řízení je na počátku a dítě bylo v pravidelném kontaktu s oběma rodiči, rodiče (popř. jiná blízká osoba) dítěti adekvátně vysvětlili, že se budou rozcházet. Dítě situaci rozumí a necítí se být ohroženo.
- Oba rodiče jsou emočně vyrovnaní s rozchodem nebo rozvodem.
- Dítě žilo v nevhodných podmínkách (fyzické, sexuální nebo psychické týrání, zanedbávané atd.) a uvědomuje si, že ony předchozí podmínky a zážitky „nebyly normální“ a je již v bezpečném prostředí, není již ohroženo. Dítě již nemůže být pachatelem ovlivňováno.
- Dítě má potřebu se vyjádřit k neuspokojivé situaci a z časoprostorových podmínek nemůže být ovlivněno člověkem, kterému straní (např. chce do dětského domova, k babičce, tetě, se kterými se potkává pouze výjimečně; nebo chce být méně s matkou a přitom dítě přivedla právě matka a chce rozšířit péči pro sebe). Oba rodiče jsou psychicky zdraví, resp. dítě dlouhodobě nežije pouze pod vlivem psychicky nemocného rodiče.
- Dítě je dostatečně psychicky vyzrálé na to, aby bylo schopné si názor utvořit a někomu ho sdělit.
- Dítě není rodičem, se kterým žije dlouhodobě ovlivňováno.
- Sdělení názoru nemůže dítě nějak ohrozit, znevýhodnit nebo jinak poškodit a nehrozí, že za něj bude rodičem nebo někým jiným sankcionováno.
- Dítě není za určitý typ názoru odměňováno nebo jinak zvýhodňováno.
- Je jisté, že s názorem dítěte se bude nakládat šetrně s ohledem na jeho potřeby, názor nesmí být použit jako zbraň proti rodiči.

Na co si dát pozor

- Možnost vyjádření názoru dítěte musí dítěti spíše pomáhat k lepšímu životu a ne jeho situaci zhoršovat.
- Za intervence ze strany odborníků po zjištění názoru dítěte se nesmí dítě cítit zodpovědné.
- Dítě vyjádření názoru má brát jako možnost, ne jako povinnost.
- Vyjádření názoru dítěte by nemělo být závislé na iniciativě rodičů („Janičko, teď půjdeme za tou paní na úřadu a ty řekneš, že už nechceš k tátovi.“)
- Dítě se musí cítit bezpečně.

NÁSTROJE A TECHNIKY KE ZJIŠŤOVÁNÍ NÁZORU DĚTÍ

Aby děti s odborníky chtěly pracovat, musí být do rozhovoru vtažené – motivované. Dítěti by měl být poskytnut takový materiál, který ho zaujme a podpoří jeho zájem komunikovat.

Proto vybíráme konkrétní techniky dle věku dítěte. Pro snazší orientaci jsou techniky v přílohách označeny dle následující legendy (přičemž hranice mezi „malí“ a „velcí“ je cca mezi 10. a 12. rokem, dle vyspělosti konkrétního dítěte):

Chlapci i dívky:

velcí

malí

malí i velcí

Komunikační krabice

Komunikační krabice (foto pro inspiraci viz přílohy) je efektivní způsob, jak poskytnout dětem takové pomůcky a vyjadřovací prostředky, aby (s ohledem na svůj věk) mohly svůj názor vyjádřit způsobem, který je pro ně přirozený. Komunikační krabice byly v zahraničí navrženy právě pro sociální pracovníky, aby jim ulehčily práci při zjišťování názorů dětí. Tato pomůcka se používá ve Velké Británii a Severním Irsku. Inspirací pro organizaci Lumos i pro Krizové centrum jsou stránky Sheffkids (<http://www.sheffkids.co.uk/adultssite/Czech/resources.html>), na kterých jsou volně ke stažení pracovní listy pro děti a kde poskytují mnoho inspirace pro odborné pracovníky pracující s dětmi.

Doporučený obsah krabice je takový, aby alespoň některé z pomůcek zaujaly každou věkovou kategorii. Příkladáme zde obsah krabice převzatý od organizace Lumos (seminář 22.9.2015, převzato se svolením ředitele organizace Lumos).

- bedna
- krabičky nebo pytlíčky na drobnosti
- barevné papíry 20 listů
- flitry, konfety
- peříčka
- bambulky
- oči
- samolepky
- chlupaté drátky
- razítka
- fixy – sada silných
- fixy – sada tenkých
- prstové barvy
- stimulační míčky – gumové potvůrky
- míč plyšový měkký
- lepidlo
- pastelky
- plastelína 4 barvy
- magnetická tabulka
- kostka emotikon
- maňásek
- prstový maňásek (postavičky)
- kouzelnická hůlka
- balónky modelovací (5 kusů)
- postavičky Igráček 6
- šablona zvířátek
- smajlíci (viz technika „Smajlíci“)
- mobilní telefon (atrapa)
- fotoaparát
- kniha o rodině, časopisy
- stresový míček
- rybářský prut s magnetem
- větší hrací kostka
- hrací žetony, figurky
- autíčka
- šablona panáčků papírová
- nůžky
- tetovací gelovky
- kolíčky
- pracovní archy (viz techniky dále)

Komunikační krabice by měla být součástí vybavení každé odborné pracovnice pracující s dětmi s cílem zjistit jeho názory a pocity. Následující techniky mohou posloužit jako součást vaší komunikační krabice.

Koleje

Obecný popis: Technika koleje je dobrou technikou pro starší děti (např. pubertálního věku, se kterými je obtížnější spolupracovat). Technika připomíná běžné deskové hry: posouvání figurek na hrací ploše od začátku na konec dle hodu kostkou (princip náhody) + vytažení karty dle políčka, na které figurka právě stoupá. Technika je pro děti zajímavá, protože je v ní současně využit princip náhody a výběru. Tyto dvě kombinace mají děti rády, protože v sobě zahrnuje hravost a i možnost volby a zodpovědnosti. Do hry je zapojen i odborník realizující rozhovor, a to děti oceňují, protože mají možnost partnersky s odborníkem spolupracovat a setkání dostává jiný než školsko-mentorský rozměr.

Cíl techniky: Cílem techniky je navázání či prohloubení vztahu pracovník-dítě, pozitivní zkušenost dítěte s rozhovorem formou hry, průzkum témat, které pracovníkovi dítě chce a nechce poskytnout a předání pocitu dítěti, že má situaci pod kontrolou a není do něčeho nuceno.

Věk: 9 - 18 let

Pomůcky: hrací plocha "Koleje" (viz přílohy), 1 hrací kostka, 1 figurka (ideálně dítě může použít vlastní malý předmět, popř. pracovník může mít k dispozici miskou kamínků a kamínek si poté dítě může domů odnést), soubor doporučených otázek (či ideální je pokud si každý pracovník vypracuje otázky s ohledem na své profesní potřeby) včetně 1 žolíka. Červené otázky jsou na rodinu, modré na potřeby dítěte, oranžové na přátele, bílá zjišťují názor dítěte k jeho situaci, zelené jsou pro pracovníci, černé jsou bez odpovědi.

Příprava: Pracovník si připraví arch otázek, které potřebuje od dítěte zjistit, a napíše je k jednotlivým barvám (kamarádi, rodina, zájmy...) a připraví si další pomůcky. Pracovník může mít přichystané otázky pro konkrétní dítě a se seznamem otázek a hrou pracuje opakovaně. Dítě si dělá k zodpovězeným otázkám tečky. Popř. pracovník bere již rozpracovaný arch, kam dítě označilo otázky, které již zodpovědělo.

Průběh: „Dneska máme za úkol si spolu promluvit, ale protože někdy je to těžké, že nevíme třeba o čem, tak tu mám takovou hru a ta nám pomůže. Mám tady pro tebe přichystanou hru. Na startovní čáru si dej svoji figurku. Budeš házet kostkou a podle toho, kolik ti padne, tolik popojdeš políček. Podle toho, na jakou barvu se dostane tvoje figurka, tak podle toho si vezmeš barevnou kartu a budeš vybírat z okruhu otázek, které na ní jsou. Když stoupneš na černé, na žádnou otázku nemusíš odpovídat. Když stoupneš na zelené, budu odpovídat na otázky z kartičky já. Máš jednoho žolíka, kterého můžeš jednou za hru použít, a to znamená, že nechceš odpovídat, a to je v pořádku. Ke každé otázce, kterou zodpovíš, uděláš tečku.“ Pracovnice motivuje dítě ke spolupráci, oceňuje ho a projevuje zájem, odpovědi nehodnotí, ani neopravuje, ale spíše se se zájmem doptává, aby se dítě cítilo dobře a přijímané. Podle toho, jak dlouho se s dítětem známe, volíme obtížnost série otázek.

Práce s výsledky: Pracovník pozoruje dítě, jak neverbálně reaguje na jednotlivé okruhy a otázky – zda je dítě klidné nebo nervózní, zda je okruh nebo typ otázek, kterým se záměrně vyhýbá, zda a jaké ho zajímají otázky na pracovníci a jak reaguje na ni, když mluví. Kolik potřebuje k mluvení podpory, kam se dívá a zda mluví upřímně, či s cílem nějakého zisku.

Pracovník se snaží dítěti vytvořit co nejlepší podmínky pro navázání vztahu – důvěra, bezpečí a pocit jistoty. Pracovnice si může přichystat otázky dítěti na míru, a pokud to pro dítě není důležité, nemusí se ani hra celá dohrát, to vše je na zvážení pracovníka. Dítě si může otázky do příště nebo hned na místě vymyslet samo, jak na sebe, tak i na pracovníci - to záleží na motivaci dítěte a osobnosti pracovníka. Popř. jedna barva může znamenat, že dítě si samo položí otázku na sebe.

ČERVENÉ Co máš doma nejraději? Co tě doma nejvíc štve? Co máš nejradši na mamce? Co máš nejradši na tatkově? Kdo tě z rodiny nejvíc štve a čím? Co byl pro tebe nejhezčí rodinný zážitek? Co byl pro tebe nejsmutnější rodinný zážitek? Co tě nejvíce doma naštvalo? Co bys chtěl změnit na mamce? Co bys chtěl změnit na tátovi? Jak se doma cítíš?	MODRÉ Co Tě nejvíce baví? Za co by tě pochválila Tvoje nejoblíbenější postava z filmu? Co Tě nejvíce mrzí? Co by sis nikdy nepřál, aby se Ti stalo? Jsi v něčem jiný než ostatní? V čem? Co ti dělá největší radost? Tvůj největší úspěch? Z čeho jsi nejvíce smutný? Co bys chtěl změnit? Je něco, co nikdy nikomu neodpustíš? Kdybys měl tři přání, co by sis přál?
ORANŽOVÉ V kom máš největší oporu? Máš někoho, komu nejvíce věříš? Lhal si někdy? Co je největší zrada pro kamaráda/ku a pro tebe? Co potřebuješ k životu, abys byl šťastný? 3 věci, které bys chtěl, aby zmizely z tvého života. Je někdo z tvých přátel, kdo tě podrží, když Ti není dobře? Stalo se Ti někdy něco, z čeho jsi byl vystrašený? Kde se cítíš nejlépe? Tvůj vysněný ideální den?	BÍLÉ Co nejvíce rodičů nejvíce řeší? Co by si zasloužili lidi, co se hodně hádají? Kdy poslouchají a kdy ne, dospělí mladé lidi a jejich názory? Co bys nechtěl, aby se znovu opakovalo? Co bys chtěl, aby někdo řekl tvé mamce a tatkově? Koho by sis s sebou vzal na opuštěný ostrov? Bez čeho si nedokážeš svůj život představit?
ZELENÉ Kde to jsem a co se tu dělá? Kdo jste vy? Proč jsem tady? Jak mám říct rodičům, že.....? Jak to vypadá u soudu a co se tam dělá? Můžete nějak domluvit rodičům? Proč se rodiče hádají a jak to vzniklo? Co se stane, když? Jak dlouho budu.....? Jak často se budu potkávat s.....? Co bude následovat po.....? Je něco, čeho bych se měl bát?	Žolík

Tabulka aktivit

Obecný popis: Technika má velmi šetrnou formou zmapovat, co má dítě rádo, k čemu má vazbu a s kým nebo u koho tyto aktivity dělá. Pracovníkům tato aktivita dává možnost zmapovat, jaké má dítě zázemí a popř. který člověk dává dítěti podporu a dítě k němu má dobrý vztah.

Cíl techniky: Cílem je zjistit, co dítě má a nemá rádo a kde a u koho je spokojené.

Věk: 5-18 let

Pomůcky: tabulka, tužka, pastelky

Čas trvání: cca 5-60 min dle rozsahu rozhovorů nad jednotlivými tématy a věku dítěte.

Příprava: není nutná

Průběh: „Zajímá mě, co máš a nemáš rád. Můžeme si to třeba zkusit na barvách, seřad' pastelky od nejhezčí po nejšklivější.“ Následuje debata na barvy: které se mu líbí hodně, a které vůbec. Pracovnice si nenápadně zapíše pořadí.

„Mám tady takovou tabulku a na té zkusíme zjistit, čeho je víc. Čím chceš začít?“ Dítě píše do tabulky, co má a nemá rádo. Pracovník se doptává, kde tuto aktivitu dělá (např. když každý z rodičů bydlí jinde – Vodňany a Písek – tak si dítě píše, kde aktivitu dělá) a s kým (každému člověku dá jednu barvu) – do tabulky udělá za dotyčného člověka barevný puntík.

Závěr: Pracovník může ještě s dítětem vést rozhovor na téma z tabulky + se dají použít „smajlíci“ (viz dále) jako systém škálování (jak moc dítě činnost má a nemá rádo).

Práce s výsledky: Pracovník porovnává počet činností a kde a u koho se odehrávají ty dobré a ty špatné. Pracovník se dále podívá na barvy – jakou dítě komu přiřadilo, popř. jak se daleko jsou jednotlivé barvy od sebe na barevné preferenční škále dítěte (řazení barev dle oblíbenosti na začátku).

CO DĚLÁM RÁD /CO MÁM RÁD	KDE	S KÝM

CO NEDĚLÁM RÁD /CO NEMÁM RÁD	KDE	S KÝM

Smajlíkové kartičky – pexeso

Obecný popis: Balíček obsahuje 21 kartiček (v příloze 2 balíčky) zachycujících různé druhy emocí. Každá kartička na sobě má číslo pro snadnější vytváření zápisu z rozhovoru s dítětem. Kartičky jsou lehkou a snadnou technikou, kterou každý pracovník může mít u sebe i při terénní práci. Smajlíci jsou pro děti srozumitelné a komunikace přes ně je pro děti přirozená a zábavná. Jedná se o techniku s všestranným využitím.

Cíl techniky: Zjištění, jak se dítě cítí v různých situacích, popř. jak si myslí, že by se mohlo cítit. Smajlíci pomáhají dětem vyjádřit emoce, které neumí, nechtějí nebo z jiných důvodů nemohou pojmenovat (strach verbalizovat skutečnosti, strach komunikovat s dospělým, strach z neznámé situace). Pomáhá zjišťovat názor dítěte na to, jak se podle něho asi cítí ostatní lidé.

Věk: 3-18 let. Počet a výběr kartiček přizpůsobujeme věku a rozumovým schopnostem dítěte. Mladším dětem a dětem se specifickými potřebami (např. děti s lehkou mentální retardací, děti s poruchami autistického spektra) vybereme jen několik kartiček, kterým děti rozumí; to zjistíme z rozhovoru s nimi.

Pomůcky: kartičky

Problematika: Smajlíky můžeme použít v jakékoliv problematice (rodinná, výchovná, rozvodová, rozhodování o péči, zanebávání péče, syndrom CAN, pěstounská péče, atd.)

Použití: Techniku můžeme použít ve všech fázích rozhovoru, obtížnost a náročnost práce určuje sám pracovník, který dle své úvahy a potřeb dítěte přizpůsobuje otázky.

Čas trvání: 10-30 min

Postup (komunikaci přizpůsobujeme věku dítěte)

Příprava: „Mám tady hromádku obrázků, na kterých jsou namalovaní smajlíci, obličejové (či sluníčka). Každý na tom obrázku se cítí jinak. Znáš smajlíky? Prohlídni si je.“ Pracovnice před dítě rozprostře obrázky a nechá dítě, aby si je všechny prohlédlo.

Poté již začíná otázkami, které budují vztah mezi pracovníci a dítětem: „Který se ti nejvíce líbí? Kdy se takto cítíš? Jak se cítíš tady?“ Otázkami, které jsou pro dítě lehké, se zabýváme tak dlouho, dokud nevidíme, že se dítě již cítí dobře a je uvolněné.

Hlavní část: Pokud je dítě uvolněné a klidné, dáme jednu testovací těžší otázku týkající se tématu, o kterém se s dítětem chceme bavit, např. „Jak se cítíš teď doma, když spolu už vaši nebydlíte? Jak se cítíš ve škole? Jak ses cítil v diagnostickém ústavu?“ Pokud dítě reaguje zase nepřiměřeným neklidem, vracíme se ke zdrojovým tématům (co se dítěti líbí). Volíme jen takovou zátěž otázek, kterou dítě akceptuje s klidem.

Závěr: Ke konci rozhovoru mapujeme, jak zde dítěti bylo. Jak se mu tady s pracovníci (se mnou) líbilo. Vysvětlíme, kdy se příště uvidíme a co se mezitím bude dít. Dítě musí odcházet stabilizované a klidné. Ideálně s dobrým pocitem z rozhovoru. Nejnutnější je, aby dítě vnímalo, že osobu, se kterou mluví, velmi zajímá, je tady pro něj a snaží se mu pomoci, a informace, které dítě řeklo, budou použity ke zlepšení jeho situace.

Práce s výsledky: Pracovník zmapuje oblasti života dítěte, ve kterých se dítě cítí dobře a ve kterých ne a dělá si představu o tom, zda neuspokojivé oblasti s něčím souvisí (např. dítě si neví rady, nerozumí situaci atd.) Dítě může mít fantazie a nápady o tom, co by se mělo změnit a co by bylo pro něj lepší. Cílem je, aby dítě vědělo, že nás jeho názor zajímá, a že jeho názor o situaci nebude rozhodovat, ale bude se k němu jen přihlížet. Nutné je, aby se dítě cítilo co nejlépe a je potřeba eliminovat oblasti, kde cítí nespokojenost. Pracovník je tu pro dítě, aby dítě nebylo na situaci samo a pomáhá mu, aby byla realita pro dítě co nejvíce přijatelná. Pracovník používá informace jako pomocný nástroj pro tvorbu hypotéz a vytváření plánu při řešení situace a nepoužívá informace od dítěte jako zbraň proti rodičům, ani jako sekyru k rozštípnutí situace!

3 další různé možné postupy:**1) Volně použitelné k rozhovoru** (1 balíček smajlíků)

Dítě má před sebou rozložené kartičky smajlíků a během rozhovoru se pracovník doptává, jak se dítě cítí v určitých situacích a jak se vybraný smajlík tváří. Pokud je dítě počtem kartiček přehlcené (např. úzkostné děti), počet obrázků omezíme na menší výběr.

2) Pexeso spojené s rozhovorem (2 balíčky smajlíků)

A) Pokud dítě nenajde dvě stejné, odpoví, kdy se cítí jako smajlíci na kartičkách. Pokud dítě najde dvě stejné, nemusí odpovídat.

B) Dítě odpovídá, kdy se cítí jako smajlík na kartičkách během celého hraní pexesa. I když najde, i když nenajde dvě stejné kartičky.

3) Výběr karet (princip náhody)

A) Dítě na kartičky nevidí – vybírá si kartičky náhodně – a u těch říká, kdy se tak cítilo.

B) U dětí starších a motivovaných, nadprůměrně inteligentních, komunikativních, sebevědomých (popř. velmi aktivních) je možné využít prvků soutěživosti a vzít stopky a kostku. S dítětem se domluvíme na tom, že má na sběr kartiček např. 4 minuty. Háže kostkou a podle čísla na kostce si může vzít počet kartiček a co nejrychleji musí říci, kdy se tak cítil. Poté háže znovu kostkou a postup se opakuje. Cílem je nasbírat co největší počet kartiček. Pokud dítě není schopné říci, kdy se takto cítil, musí kartičku vrátit. Hru můžeme variovat tak, že pocity v jednotlivých kolech musí souviset s jiným okruhem tématu, např. škola, rodina, Facebook, léčebna, zařízení, kde bydlí atd.

Má cesta k rozhodnutí

Obecný popis: Jedná se o techniku inspirovanou z knihy Zakouřilové (2014). Tato technika je vhodná pro starší děti, které již mají vlastní postoje a myšlenky a výsledek jejich rozhodnutí a chování má vliv na budoucí spolupráci a na efektivnost spolupráce.

Věk:

Varianta 7-10 let „Mé rozhodování“ (chybí: „Inf., které potřebuji znát ke svému rozhodování“)

Varianta 10-18 let „Má cesta k rozhodnutí“ (záleží na rozumovém vývoji dítěte)

Cíl techniky: Rozvíjet u dítěte kritické myšlení, zapojení zodpovědnosti dítěte a porozumění jeho názorům, myšlenkám a postojům. Zkompetentnění dítěte; naučit dítě, jak nad nejasnými situacemi přemýšlet a zapojit dítě do rozhodování nad vlastním životem.

Pomůcky: šablona (viz přílohy), pastelky, fixy, propiska a další kreativní pomůcky.

Čas trvání: 10-40min.

Příprava: s dítětem vedeme rozhovor na téma, které pro něj není jasné a neví, co chce a potřebuje. Jsme pro dítě v této nejistotě oporou s tím, že situace bývá někdy složitá a je jen nutné si vše pečlivě rozmyslet a dát si čas. Zvažování důsledků jednotlivých rozhodnutí atd.

Průběh: Dítě dostane materiál „Moje rozhodování“/„Má cesta k rozhodnutí“ a rozhovorem je motivujeme k zamyšlení nad ústředním tématem rozhodování. Podporujeme dítě v zapisování jeho myšlenek na papír a myšlenky také přijímáme a dítěti pomáháme jeho myšlenky rozvíjet. Své názory dítěti neříkáme, necháváme dítě, aby se svobodně vyjádřilo.

Závěr: Mluvíme s dítětem o tom, jak mu pomohlo zamyšlení nad problémem, co teď pro své rozhodnutí bude dělat, jak příště poznáme, že se něco změnilo, kdo další to pozná, co mu může jeho rozhodnutí připomenout atd. Zda si chce obrázek vzít domů, či ho chce nechat u pracovníka. Pracovník (pokud si dítě bere originál domů) si udělá kopii, aby se příště o tom s dítětem mohl bavit a vrátit se k tomu v případě potřeby.

Práce s výsledky: S touto aktivitou se může pracovat opakovaně a je žádoucí se nad jedním rozhodováním opakovaně zamýšlet.

Smajlíková cesta

Obecný popis: Tato technika dává možnost nedirektivním způsobem zjistit, jak a kdy se dítě cítí. Technika je vhodná i pro děti úzkostnější nebo nerozhodnější, protože se dítě nemusí rozhodovat: hra je postavená na náhodě a dítě tedy není stavěno před volbu. Pracovník i dítě jsou aktivně zapojeni. Situace připomíná společenskou hru, která v dětech může vyvolávat pozitivní a hravé pocity. Pracovník a dítě jsou v rovnocenném vztahu, oba jsou na začátku a oba mluví o tom, kdy se takto cítí. Pracovník může sledovat, jak se dítě tváří na jeho odpovědi a může dítě podporovat k odvážným odpovědím. Jelikož i pracovník je při hře velmi aktivní, je hra vhodná k budování bezpečného vztahu a podpory otevřeného dialogu.

Cíl techniky: Cílem je zmapovat hlavní nastavení prožívání dítěte a zjistit důležité okamžiky, konflikty, traumata v životě dítěte, které pro něj měly silný emoční náboj.

Věk: 5-12 let.

Pomůcky: hrací plocha (viz příloha), kostka, 2 figurky (dítě si může vybrat předmět z nabídky, nebo nějaký svůj)

Čas trvání: 20-40 min dle věku dítěte

Postup: Pracovník volí téma hry buď po domluvě s dítětem, nebo si předem připraví téma, které ho zajímá. Je dobré s dítětem hru nejdříve otestovat na tématu, které dítě nechává klidným (např. volný čas, hry, které hraji, kamarádi atd.) Dalšími tématy, na která se můžeme zaměřit, jsou např. čas s mámou, čas s tátou, ve škole, doma, den, kdy se to stalo... (zmlátil kamaráda, utekl z domova, opil se, záchvat u rodiče, pokus o krádež atd.)

Průběh:

Mladší děti

Dítěti vysvětlíme, že budeme hrát hru, kde bude vzpomínat na situace týkající se např. školy a jak se kdy cítil. Vyhrává ten, kdo dojde nakonec nejdříve. Když stoupne na veselého smajlíka, může figurku posunout o jedno políčko dopředu. Když stoupne na smutné políčko, musí figurku postavit o 3 políčka zpět. Může se vést rozhovor na téma: jak člověka zpomaluje, když je smutný; a naopak když je člověk šťastný, tak mu jdou věci rychleji; a proč s ním mluvíme... chceme, aby bylo šťastné a hledáme, jak mu v tom pomoci a to lze s pomocí této hry.

Starší děti

Aby byla hra poutavější: vysvětlíme jim, že bude hodně záviset na tom, zda budou čísla lichá nebo sudá.

- Když stoupneš na liché číslo, zodpovíš, kdy se takto cítíš a musíš se vrátit zpět na kteréhokoli smajlíka, o kterém máš chuť něco říci na zvolené téma.
- Když stoupneš na veselého smajlíka, zodpovíš, kdy se tak cítíš a můžeš hodit znova kostkou.
- Když stoupneš na kartičku, která na sobě má i červené číslo, musíš hodit kostkou a předem si tipneš, jestli padne sudé/liché číslo. Pokud se trefíš, pokračuješ dál ve směru cesty, pokud ne, opakuješ ještě jednou cestu znovu (objíždíš ve směru čtverce ještě jednou). Pracovník i dítě házejí kostkou a odpovídají, kdy se cítí v situacích na předem zvolené téma dle smajlíka na políčku.
- na políčku mohou stát dvě figurky nebo se vzájemně vyhodit

Pracovník se s dítětem může u jednotlivých políček ještě rozptýlovat a doptávat dítěte na další věci (Co by Ti pomohlo..., co můžeš udělat..., co nemůžeš, ale chtěl bys..., kdybys tu situaci mohl začarovat, co by se stalo..., co už si zkoušel... atd.) Pokud ale dítě vyjádří averzi k otázkám, zůstáváme u tématu hry.

Závěr: Pracovník se ještě doptává na okruhy témat, u kterých dítě mluvilo a může použít ještě další techniky pro zjištění více informací, např. Tabulka aktivit, Moje rozhodování. Rozhovor s dítětem můžeme také vést na téma výhry a prohry.

Práce s výsledky: Pracovník si pamatuje či zapisuje důležité okamžiky pro dítě. Můžeme si na příští rozhovor připravit téma navazující.

Vzkazy ve městě

Obecný popis: Technika dává možnost vyjádřit se dětem, kterým se těžko hovoří, mají umělecké nadání nebo jsou spíše introvertního nastavení, či zažily těžký zážitek, o kterém mluvit nechtějí nebo nemohou.

Cíl techniky: Vyjádřit vzkazy lidem prostřednictvím nápisů ve městě: Co si přeji, nepřeji. Co mě trápí. Co chci změnit atd.

Věk: 12-18 let.

Pomůcky: pracovní list „Vzkazy ve městě“ (viz příloha), pastelky, fixy (popř. lze barevný pracovní list zalaminovat a psát na něj smazatelným fixem)

Čas trvání: 5-20 min

Příprava: Rozhovor s dítětem na téma, jak si lidé předávají informace: prostřednictvím billboardů, reklam, grafity atd. Rozhovor na téma, co ho nejvíce kdy oslovilo, zda si na nějaký takový vzkaz pro někoho někde pamatuje atd. Dítěti je vysvětleno, že o některých věcech je těžké mluvit.

Průběh: Dítěti nabídneme, že dnes má možnost ve městě vytvořit vzkazy lidem, kteří ho nějak zlobí, štvou, co ho trápí nebo naopak co by ho potěšilo. Mluvíme o výrazových (hudba, knihy, grafity, sport, demonstrace, stávka) a kreslicích (fixy, vodovky, tuž, pero atd.) prostředcích, které má nejraději.

Závěr: Pracovník se (se svolením dítěte) kouká na obrázek a ptá se dítěte, zda se může doptávat. Pokud ano, pracovník vede klasický rozhovor (pro koho vzkaz je, jaký je nejlepší a nejhorší zážitek s osobou, pro kterou je vzkaz určen, co by této osobě přál, jestli je něco, co by jeho názor změnilo atd.) Pokud se dítě o obrázku nechce bavit, nabídneme dítěti smajlíky a dítě poprosíme, aby ke každému vzkazu přidalo smajlíka (jaké pocity v něm vyvolává vzkaz).

Práce s výsledky: Dítě si může obrázek vzít domů, či si ho nechá u pracovníka; pracovník diskutuje s dítětem, co pro něj bude lepší a proč. Společně s dítětem mluví o tom, zda ho napadá, jak se situace může změnit, popř. jak by mu pracovník mohl pomoci v jeho situaci a jaké jsou další postupy atd.

Moje setkání

Obecný popis: Technika je inspirovaná materiály organizace Lumos. Pracovní list je vhodné s dítětem vyplnit před případovou konferencí, resp. ideálně před interaktivní případovou konferencí. Pracovní list by s dítětem měl vyplňovat pracovník, kterého dítě dobře zná a na konferenci bude přítomen. Je však velmi nutné zvážit přítomnost dítěte na případové konferenci. Popř. za dítě může být přítomen právě pracovní list, aby se dítě cítilo být do procesu rozhodování o jeho osudu zapojeno (pokud je to ku prospěchu dítěte).

Cíl techniky: Připravit dítě na případovou konferenci. Seznámit ho s cílem, postupem a co se bude dítě poté. Dát dítěti pocit, že je plnohodnotný člen, který má dobré vlastnosti a přání.

Věk: 6-18 let.

Pomůcky: pracovní list „Moje setkání“ (v příloze dvě varianty dle věku), pastelky, fixy, krabice s kreativními pomůckami.

Čas trvání: 5-20 min

Příprava: Dítěti vysvětlíme, že se bude konat případová konference, co to znamená, kolik tam bude lidí, co se tam bude řešit, jestli ono tam bude přítomné, jak se dozví, na čem se domluví atd. Pracovník dítěti vysvětlí, že je velmi důležité, aby poslalo vzkaz, popř. s sebou přineslo vzkaz na případovou konferenci o sobě. Vysvětlíme, kdo vzkaz bude číst, popř. dítě ho samo přečte.

Průběh: Pracovník dítě podněcuje a podporuje v tom, aby dítě přemýšlelo, popř. mu pomůžeme některé skutečnosti vymyslet (např. pro děti se sníženým sebevědomím může být problém vymyslet, v čem jsem dobrý; děti možná budou potřebovat edukovat o okruzích témat v čem mi můžete pomoci.) Dítě je podpořeno v kompetencích vyjadřovat své názory a pracovník mu dává najevo svou podporu.

Závěr: Znovu dítěti zopakuje průběh případové konference a dítě uklidní a ujistí, že tam bude s ním, popř. proberou jeho další obavy a zkusí je minimalizovat (např. opatřením „pravidlo STOP“.) Případovou konferenci by měl vést vyškolený facilitátor, aby došlo k podpoření kompetencí dítěte a k eliminaci traumatizace (psychickému přetížení) dítěte ze setkání nevhodným facilitačním způsobem (např. výčitky, útoky, vydírání ze strany dospělých atd.)

Další inspirace

Zakouřilová

Velmi doporučujeme knihu Zakouřilová, E. (2014). *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál, která obsahuje mnoho zajímavých technik pro práci s dětmi.

Doporučujeme zejména tyto:

- ✓ Začarovaná rodina
- ✓ Tři přání
- ✓ Dva domečky
- ✓ Strom s panáčky

LUMOS, Sheffkids

Další zajímavé materiály lze získat od organizace LUMOS (<http://czech.wearelumos.org>) a na stránkách Sheffkids: <http://www.sheffkids.co.uk/adultssite/Czech/resources.html>.

Zdroje

Kids' Skills (2013). *Na řešení orientovaná práce s dětmi, rodiči a komunitou*. Dostupnost: www.kidsskills.cz. Cit.: 15.2.2016.

Lumos Czech Republic. (nedat). Dostupnost: <http://czech.wearelumos.org>. Cit.: 10.2.2016.

Ollier, K., Struková, S., Hobday, A. (2000). *Tvořivé činnosti pro terapeutickou práci s dětmi*. Praha: Portál.

Solařová, H., Racek, J. (2015.) *Zapojování dětí do rozhodování v rámci SPOD. Přímá práce s dětmi*. (Seminář 22.9.2015). Lumos Czech Republic.

Sheffkids (nedat.) *Giving Children Of Sheffield A Voice*. Dostupnost: www.sheffkids.co.uk. Cit.: 17.1.2016

Zakouřilová, E. (2014). *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál.

Přílohy volně vložené:

- Koleje
- Smajlíkové kartičky - pexeso (2 sady)
- Mé rozhodování (varianta mladší)
- Má cesta k rozhodnutí (varianta starší)
- Smajlíková cesta
- Vzkazy ve městě
- Moje setkání (varianta mladší)
- Moje setkání (varianta starší)

Poznámky

O Krizovém centru

Krizové centrum pro děti a rodinu v Jihočeském kraji, z.ú. bylo založeno v roce 2003 jako odborné interdisciplinární pracoviště zaměřené na komplexní pomoc rodinám s dětmi ve zvláště obtížných životních situacích (např. konflikty v rodině a rozvodové spory, výchovné problémy u dětí, sebepoškozování, reakce na traumatickou událost, syndrom CAN aj.)

Je zde ambulantní (popř. terénní) formou poskytována krizová intervence (KC je registrovaným poskytovatelem sociální služby krizová pomoc), psychosociální poradenství, terapie a pomoc pro obnovu narušených rodinných vztahů a posilování rodičovských kompetencí (KC má pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí).

Protože vzniklá krizová situace zpravidla ovlivňuje celý rodinný systém, pracuje KC vždy, kdy je to vhodné, s celou rodinou. Právě v práci s celým rodinným systémem a především v know-how z oblasti psychologické a terapeutické práce s dětmi spočívá unikátní přínos Krizového centra pro Jihočeský kraj.

O autorce

Mgr. Zlata Knetlová

Pracuje v Krizovém centru pro děti a rodinu jako psycholog, terapeut, krizový intervent, facilitátor a lektor kurzů pro odborníky pracující s dětmi (SPOD, NNO aj.) Pracuje zde s rodinami a dětmi v krizových situacích, vede terapeutické dětské a adolescentní skupiny. Ve své práci se zaměřuje především na psychosomatické obtíže, zpracování traumatických událostí a syndrom CAN. V soukromé praxi se věnuje terapii dětí a dospělých a somatickému koučování zaměřenému na osobnostní a profesní rozvoj. Vystudovala Masarykovu univerzitu v Brně na FSS a je frekventantem Komplexního psychoterapeutického výcviku a absolvovala mnoho výcviků a kurzů z toho např. zapojování dětí do rozhodovacích procesů, kontakt dítěte v NRP s biologickou rodinou, somatické koučování, kurz krizové intervence, základy facilitace, systemická práce s dětmi.

**Krizové centrum pro děti a rodinu
v Jihočeském kraji, z.ú.**

2016

Metodika je financována grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska.

